

**ՀԱՅՐ ՂԵԻՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆԻ**  
**«ՊԼՊՈՒԼՆ ԱԻԱՐԱՅՐԻ» ՔԵՐԹՈՒԱԾԻ**  
**ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄՆԱԻՈՐՈՒՄՆԵՐԸ**

Հայ բանասէր, պատմաբան, աշխարհագրագէտ, թարգմանիչ, Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ Հայր Ղեւոնդ Ալիշանը (1820-1901) գրական ասպարէզ իջաւ որպէս ինքնատիպ բանաստեղծ: Եւ պատահական չէ, որ նրա պօէզիան արժանացաւ հայ (եւ ոչ միայն հայ) կոմպոզիտորների ուշադրութեանը:

Այսպէս՝ նրա «Բամբ որոտան» բանաստեղծութեան հիման վրայ Մխիթարեան միաբանութեան Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանի երաժշտութեան ուսուցիչ, իտալացի կոմպոզիտոր Պիետրոյ Բիանկինին (1828-1905)՝ «վիթխարի անձնաւորութիւն մը, որ թէւ անձամբ միաբան չէր ձեռնադրուած, սակայն հոգիով սրտով Միաբանութեան նուիրուած էր, եւ որու ծառայութիւնը Մխիթարեան-նեան երաժշտական աւանդութեան պահպանման ու մշակման գծով կրնամք յիշուի անգուցական համարիլ»<sup>1</sup>, ստեղծեց մի ինքնատիպ հայրենասիրական երգ, որը յետագայում երգչախմբի համար բազմաձայնեցին հայ երաժշտութեան երախտաւորներ Քրիստափոր Կարա-Մուրզան, Կոմիտասը, Բարսեղ Կանաչեանը, Կարօ Զաքարեանը եւ այլք: Նրանց բազմաձայնած՝ ակտիւ համերգային կեանքով ապրած եւ լայն ժողովրդականութիւն վայելած խմբերգերը չըջանառուեցին երկու՝ «Բամբ որոտան» («Բամբ փորոտան») եւ «Օն անդր առաջ» խորագրերով:

Մեր նպատակն է ներկայացնել երաժշտական ալիշանապատումի կարեւոր էջերից մէկը՝ կապուած Ալիշանի «Պլպուլն Աւարայրի» պօէմի երաժշտական մարմնաւորումների հետ:

<sup>1</sup> ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ ՀԱՅԿ, Թռուցիկ ակնարկ մը Վենետիկի Մխիթարեան հայրենու երաժշտական վաստակին վրայ, Ի Բագմալէպ, ձձՆ տարի, թիւ 3-4, 2017, 197:

«Բագմավէպի» 1847 թուականի հոկտեմբերի 1-ին համարի «Բանասիրական» բաժնում «Բանաստեղծութիւն» խորագրի տակ հրատարակուեց 5 27-ամեայ Ալիշանի «Պլպուլն Աւարայրի» պօէմը՝ «Նահապետ» հեղինակով<sup>2</sup>։ Դրանից ամիսներ առաջ՝ «Բագմավէպի» նոյն թուականի յունիսեան համարում տպագրուել էր երիտասարդ բանաստեղծի «Հայոց աշխարհիկ» բանաստեղծութիւնը։ Հէնց այդ երկու ստեղծագործութիւնների շնորհիւ Ալիշան-Նահապետը լայն ճանաչում ստացաւ եւ ձեռք բերեց բանաստեղծի հռչակ։

«Բագմավէպ»ում «Պլպուլ»ի հրատարակումից ընդամէնը մէկ տարի անց՝ 1848 թուականի յունիսին հայ գրամատուրգ, թատերական գործիչ Սրապիոն Հէքիմեանը գրեց «Առ Ղեւոնդ Ալիշան» ներբողական բանաստեղծութիւնը՝ Ալիշանին դիմելով որպէս հանրաճանաչ բանաստեղծի, որպէս «մտաց կարապետի», որին պէտք է հետեւեն եւ որին պէտք է ընդօրինակեն ուրիշները։ «Հագիւ մէկ տարի անց նոյնպիսի խօսքերով նրան պէտք է դիմէր Մկրտիչ Պէշկի-թաշլեանը։ Յետագայ գործերը եւ մանաւանդ «Յուշիկի հայրենեաց հայոց» պատմագեղարուեստական արձակ ստեղծագործութիւնը եկաւ վերջնականապէս գրական քարճրակետ ապահովելու Ալիշանի համար»<sup>3</sup>։

Անգնահատելի է այն նշանակութիւնը, որն ունեցաւ «Պլպուլ»ը Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի գրական-ստեղծագործական ճակատագրում։

Երիտասարդ բանաստեղծի մտքով էջը կարող անցնել, որ իր «Պլպուլ»ը շարունակելու է կեանքը նաեւ որպէս խմբերգ եւ ապրելու է իր մահից շատ տարիներ ու տասնամեակներ անց՝ հասնելով ընդհուպ մինչեւ իր ծննդեան 200-ամեայ յոբելեանը։

1899 թուականին Թիֆլիսում հրատարակուող «Թատրոն» գրական եւ թատերական հանդէսի 2-րդ համարի «Երաժշտական յաւելում» բաժնում տպագրուեց 5 հայ երաժշտութեան դասական, կոմպոզիտոր, խմբավար եւ մանկավարժ, Պետերբուրգի կոնսերվատորիայի շրջանաւարտ Մակար Եկմալեանի (1856-1905) «Պլպուլն Աւարայրի» խմբերգը՝ գրուած Ղ. Ալիշանի խօսքերով։

2 Տե՛ս ՆԱՀԱՊԵՏ, Պլպուլն Աւարայրի, ի Բագմավէպ. օրագիր քարոյական, բանասիրական, տնտեսական եւ քնական գիտելեաց, 1847, քիւ 19, հոկտեմբեր, 1, 295-300։

3 ՇՏԻԿԵՍՆ Ս., Ալիշանը հայ մտաւորականների յուշերում, ի Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների, 1987, N 6, 41։

*Խմբերգում կոմպոզիտորն օգտագործել է պօէմի 25-ից 28-րդ սողերը.*

Ո՛հ դու բարեկամ այրած սրտերու,  
Խօսնակ գիշերոյ հոգեակ վարդերու,  
Երգէ պըլպուլիկդ, երգէ ի սարէդ  
Զանմահ ֆաջֆն Հայոց երգէ հոգւոյս հետ:

*Նշենք, որ Եկմալեանը* «իր ֆնարն ի սպաս դրեց ազգային ազատագրական պայքարի գաղափարախօսութեան արտայայտմանը: Դրանով պետք է քացատրել այն, որ նա իր ստեղծագործութիւնների համար ընտրել է այդ գաղափարախօսութիւնն արտայայտող բանաստեղծների՝ Ռ. Պատկանեանի, Մ. Պէշիկօշեանի եւ Ղ. Ալիշանի բանաստեղծութիւնները, որոնք մեծ ժողովրդականութիւն էին վայելում հայ ժողովրդի ամենալայն խաւերում»<sup>4</sup>:

*Մ. Եկմալեանի խմբերգը կարեւոր դեր ունեցաւ կոմպոզիտորի ստեղծագործական ճակատագրում: Յայտնի է, որ նրա կենդանութեան օրօք տպագրուեց միայն «Պատարագ»ը եւ երկու խմբերգ՝ «Պլպուլն Աւարայրի» եւ «Տէրունական աղօթք» («Աղբիւր», 1902):*

«Գաղտնիք չէ, որ նրա (*Մ. Եկմալեանի* – *Ա. Ա.*) աշխարհիկ ստեղծագործութիւնները, յատկապէս Ռ. Պատկանեանի, Մ. Պէշիկօշեանի, Ղ. Ալիշանի եւ այլ բանաստեղծների խօսքերով գրուած մեներգերն ու խմբերգերը, որոնց մէջ բաւական ցայտուն կերպով արտայայտուել են հայրենասիրական ու ազատասիրական գաղափարներ, ժամանակին մեծ տարածում գտնելով, զգալի դեր են կատարել հայերի ազգային ինքնագիտակցութեան բարձրացման ուղղութեամբ»<sup>5</sup>:

*1905 թուականի մարտի 6-ին կտրուեց 49-ամեայ Մակար Եկմալեանի կեանքի թելը... Մոռացութեան գիրկն անցաւ «Պլպուլն Աւարայրի» խմբերգը...*

*Հայ խմբերգային արուեստի՝ մասնաւորապէս «Պլպուլն Աւարայրի» եկմալեանական խմբերգի համերգային կենսագրութեան մէջ կարեւոր հանգրուան դարձաւ 1963 թուականը. յունիսի 2-ին Հայկական պետական ֆիլհարմոնիայի համերգային մեծ դահլիճում, Կ. Պոլսից եկած եւ Երեւանում մշտական բնակութիւն հաստատած երիտասարդ դիրիժոր Յովհաննէս Զէքիջեանի աւտիւ մաս-*

4 ՄՈՒՐԱԳԵԱՆ Մ., *Հայ երաժշտութիւնը XIX դարում եւ XX դարակգրում*, Երեւան 1970, 264:

5 Անդ, 276:

նակցութեամբ կազմակերպվեց Մակար Եկմալեանի ստեղծագործութիւններից կազմուած համերգը, որի առաջին բաժնում, տաղանդաւոր խմբավարի ղեկավարութեամբ, Հայաստանի պետական երգեցիկ խմբի կատարմամբ հնչեցին նրա խմբերգերը՝ «Ո՛վ, հայոց աշխարհ», «Պիպուկ Աւարայրի», «Ողջոյն տուէ՛ք», «Խորոտ աղջիկ», եւ «Ահա ծագեց կարմիր արեւ», ինչպէս նաեւ հատուած «Ռոգայի քափառումները» կանտատից, իսկ երկրորդ բաժնում՝ «Կիլիկիա», «Կեցցե՛ք Զեյթուն»<sup>6</sup>, «Տէր, կեցո դու գհայս», «Թաղումն քաջորդւոյն», «Լոնց» (մենակատար՝ Շարա Տալեան)<sup>7</sup>:

Սա հայաստանեան բեմում Եկմալեանի ստեղծագործութիւններից կազմուած առաջին համերգն էր, որի ընթացքում առաջին անգամ հնչեցին անյայտ գործեր՝ արժանանալով ունկնդիրների խանդավառ ընդունելութեանը: «Коммунист» թերթի 1963թ. յունիսի 8-ի համարում լոյս տեսած «Վերածնունտ Եկմալեանը» վերտառութեամբ յղուածում արձանագրուեց, որ «Եկմալեանի առաջին համերգը յիշաւ իրաշալի իրադարձութիւն է հանրապետութեան մշակութային կեանքում»<sup>8</sup>:

Վ. Մաթեոսեանը «Երեւան» թերթի 1963 թուականի յունիսի 5-ի համարում տպագրուած «Եկմալեանի երգերի երեկոյ» վերլուծականում նկատեց, որ Հայֆիլհարմոնիայի համերգային մեծ դահլիճում հաւաքուած բազմաթիւ երեւանցիներ «մեծ սիրով եւ ուշադրութեամբ լսեցին Երեւանում դեռեւս չկատարուած Եկմալեանի մի շարք պարզ ու անպակոյն ստեղծագործութիւններ»<sup>9</sup>:

Ու թէեւ համերգի կազմակերպման գործում մեծ դեր էր կատարել երգիչ Շարա Տալեանը, ով նաեւ հանդէս եկաւ վարպետ կատարումներով, սակայն «ծրագրի հիմնական ծանրութիւնն իր վրայ վերցրեց Հայաստանի պետական երգչախումբը, որը ղեկավարում էր Յովհաննէս Զէֆիջեանը»<sup>10</sup>:

Մեծ յաջողութիւն ունեցած համերգը կրկնուեց նոյեմբերի 30-ին:

6 Ծրագրում գրուած է «Զեյթունցիների երգը»:

7 Տե՛ս «Գրական քերթ», 8 դեկտեմբերի, 1963:

8 ГАЛСТЯН Х., Возрожденный Екмаян, «Коммунист», 8 июня, 1963.

9 ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆ Վ., Եկմալեանի երգերի երեկոյ, «Երեւան», 5 յունիսի, 1963:

10 Անդ:

Այս երկու համերգների շնորհիվ վերածնունդ է ապրում Երևանի խմբերգային երաժշտությունը, այդ թվում՝ «Պլպուլն Աւարայրի», խմբերգը, որն այնուհետեւ պիտի հնչէր միշտ՝ Հայաստանում եւ նրա սահմաններից դուրս:

Փարիզի Շառլ Գրոյի անուան ձայնասկաւառակների ակադեմիայի ամենամեայ միջազգային մրցանակաբաշխութեան 1970 թվականին «Գրան պրիմ» (Մեծ մրցանակը) շնորհուեց Հայաստանի պետական ակադեմիական երգչախմբին՝ «Հայաստանի երգեր» ձայնասկաւառակի համար, որտեղ տեղ էին գտել Կոմիտասի «Գութանի երգը», «Կալի երգը», «Հարսանեաց երգերը», Մ. Եկմալեանի «Պլպուլն Աւարայրի», «Մեր հողը հմաւանդ» եւ այլ ստեղծագործություններ, «որոնք կատարել է Հայաստանի պետական ակադեմիական երգչախումբը՝ հանրապետութեան ժողովրդական արտիստ Յ. Զէֆիջեանի ղեկավարութեամբ»<sup>11</sup>: Մեծ մրցանակի էր արժանացել նաեւ Դուրդուրեանի կոնցերտի՝ Մատիսլաւ Ռոստոպովիչի եւ Հերբերտ Փօն Կարայեանի ձայնագրությունը<sup>12</sup>:

Նոյն՝ 1970 թվականին «Պլպուլն Աւարայրի» խմբերգն առաջին անգամ տպագրուեց Հայաստանում. ՀՍՍՀ ԳԱ արուեստի ինստիտուտը, Ռոբերտ Աթայեանի խմբագրականով<sup>13</sup> ու Մաթեոս Մուրադեանի առաջաբանով<sup>14</sup> հրատարակեց Մակար Եկմալեանի աշխարհիկ ստեղծագործությունների «Խմբերգեր եւ մեներգեր» ժողովածուն<sup>15</sup>, որը կազմել էին Շարա Տալեանը, Մաթեոս Մուրադեանը եւ Ռոբերտ Աթայեանը: Ժողովածուն ընդգրկում էր հայ ժողովրդական երգերի՝ Եկմալեանի մշակումները եւ կոմպոզիտորի ինքնուրոյն երկերը, այդ թվում՝ «Պլպուլն Աւարայրի» խմբերգը<sup>16</sup>:

11 Միջազգային մրցանակ «Հայաստանի երգերին», «Սովետական Հայաստան», 26 ապրիլի, 1970:

12 Տե՛ս Նուանել են «Մեծ մրցանակը», ի «Հայրենիքի ձայն», 29 ապրիլի, 1970: Նկատենք, որ նույն կարգի մրցանակի էր արժանացել Ս. Պրոկոֆեւի «Հոկտեմբերի 20 տարին» ստեղծագործութեան ձայնասկաւառակը, իսկ Երկրորդ կարգի Մեծ մրցանակ էր շնորհուել Սվիրիդովի երգչախմբային եւ Գլինկայի սիմֆոնիկ ստեղծագործութիւնների ձայնասկաւառակներին:

13 Ա.Թ.Ա.ՅԵԱՆ Ռ., *Խմբերգի կողմից, Մակար Եկմալեան, Խմբերգեր եւ մեներգեր*, Երեւան, «Հայաստան», 1970, 4-7:

14 ՄՈՒՐԱՂԵԱՆ Մ., *Մակար Եկմալեան. Կենսագրական ակնարկ, Մակար Եկմալեան, Խմբերգեր եւ մեներգեր*, Երեւան, «Հայաստան», 1970, 8-10:

15 ՄԱԿԱՐ ԵԿՄԱԼԵԱՆ, *Խմբերգեր եւ մեներգեր*, Երեւան, «Հայաստան», 1970:

16 Անդ, 89, ծան.՝ էջ 126:



Բաբաջանեանի «Տղերքը, որոնք չկան» խմբերգը: Իսկ երրորդը՝ «Պլպուլն Աւարայրի» խմբերգն էր...

Միեւնոյն ժամանակ պիտի ափսոսանքով արձանագրենք, որ մինչ օրս Յովհաննէս Զէքիջեանի մեկնաբանութեամբ աշխարհի տարբեր երկրների հեղինակաւոր համերգային դահլիճներում հըն-  
չած այս հրաշալի խմբերգը՝ ալիշանական «Պլպուլը», դեռեւս չի  
հնչել վենետիկում՝ Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի հարազատ օջախում,  
Սուրբ Ղազարում՝ վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան կա-  
մարների ներքոյ...

մարները ներքոյ...  
Հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ քիչ չեն ստեղծագործութիւնները, որոնք այնքան են սիրուել ժողովրդի կողմից որ «կօրցրել են» իրենց հեղինակներին։ Որպէս ասուածի ապացոյց որ «Կօրցրել են» իրենց հեղինակներին։ Որպէս ասուածի ապացոյց որ «Կօրցրել են» իրենց հեղինակներին։ Նշենք «Զլխունցիների փայերգը», որը գիտէ իւրաքանչիւր Հայ մարդ։ «Զլխունցիների փայերգը», որպէս Հայ ժողովրդական երգ,  
արժանացել է Հայ եւ օտարազգի կոմպոզիտորների ուշադրութեանը։ Մ․ Եկմալեանը քայլերդի հիման վրայ արական երգահամբի  
համար ստեղծել է а cappella խորիստ խմբերգը՝ «Անցցէ՛ Զլխունցի»  
վերնագրով, իսկ 1974 թ. Ալեքսանդր Յարութիւնեանը դաշնամու-  
րի, լարային նուագախմբի եւ հարուածայինների համար գրուած  
«Մեր հիմ երգերը» ռապսոդիայում, ի թիւս այլ երգերի, օգտա-  
գործել է քայլերգը՝ ստեղծելով սիմֆոնիզացուած վարիացիաների  
նմուշ։

Գևորգ Բաղդասարյան, մեղեդի

Նմոյշ:  
Գրիգորի Կազաչենկոն «Զէյթունցիների ֆայերգի» մեղեդին  
օգտագործել է մեներգչի, երգչախմբի եւ սիմֆոնիկ նուագախմբի  
համար գրուած առաջին «Հայկական սիւիտ»ում, իսկ Միխայիլ Ի-  
վոյլիտով-Իւանովը երգի մեղեդին 1894թ. օգտագործել է օր. 10  
«Կովկասեան Էսփիգներ» N I նուագախմբային սիւիտի առաջին  
շարքում՝ որպէս «Սարդարի երթի» գլխաւոր թեմա: Բոլորը գիտեն  
«Զէյթունցիների ֆայերգը», բայց հաստատ քչերն են տեղեակ, որ  
«Զէյթունցիների ֆայերգը», բայց հաստատ քչերն են տեղեակ, որ  
«Զէյթունցիների ֆայերգը» կեանքի կոչուեց 1862-ի Զէյ-  
ճեանն է: «Զէյթունցիների ֆայերգը» կեանքի կոչուեց 1862-ի Զէյ-  
թունի դիւցազնամարտի կապակցութեամբ կոմպոզիտորի եւ զէյ-  
թունցի հերոս բանաստեղծ Յարութիւն Չաքրեանի համագործակ-  
ցութեամբ:

Նման ճակատագիր ունեցաւ նաեւ «Որսկան ախպեր»ը: Շատերին է յայտնի այս ժողովրդական երգը, բայց բոլորը չէ, որ գիտեն, թէ ո՞վ է բանաստեղծական տեքստի հեղինակը: Իսկ բանաստեղծութեան հեղինակն Աւետիք Իսահակեանն է...

Ինչեւէ... Նոյն ճակատագրին արժանացաւ նաեւ Մ. Եկմա-  
լեանի «Պլաուլն Աւարայրի» խմբերգը, որի «Հնորհիւ» ստեղծուեց  
կոմպոզիտոր եւ խմբավար, Պետերբուրգի կոնսերվատորիայի շըր-  
ջանաւարտ Գրիգոր Սիւնիի (1876-1939) «Ո՛հ, դու բարեկամ (Պլ-  
աուլն Աւարայրի)» a cappella խմբերգը: ՀՀ ԳԱԱ արուեստի ինս-  
տիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ 2013 թուականին լոյս  
տեսաւ Գրիգոր Սիւնիի «Խմբերգեր» ժողովածուն, որը կազմել էր  
եւ խմբագրել Ռոբերտ Աթայեանը, ով նաեւ հեղինակել էր նա-  
խաբանն ու վերլուծական դիտողութիւնները: Ժողովածուի «Հայ-  
րենասիրական եւ ազգային-ազատագրական պայքարի երգերից» բաժ-  
նում տեղ է գտել «Ո՛հ, դու բարեկամ (Պլաուլն Աւարայրի)» վեր-  
նագրով a cappella խմբերգը<sup>18</sup>: Ծանօթագրութեան մէջ կարդում ենք,  
որ խմբերգը «հատուած է Ղ. Ալիշանի ջերմ հայրենասիրութեամբ եւ  
ազգային ազատագրութեան գաղափարով տոգորուած «Պլաուլն Աւա-  
րայրի» ֆերթուածից, որ անցեալ դարի կեսերից սկսած հայ ժողովրդի  
տարբեր խաւերում երգուել ու մինչեւ այժմ էլ երգուում է: Շատ հայ  
կոմպոզիտորներ եւ խմբավարներ (դրանց թւում մասն մեր օրերի) ան-  
տարբեր չեն անցել այս ժողովրդական երգի կողով: Սիւնիի ներդաշ-  
նակումը իւրովի գունեղ է եւ յուզական»<sup>19</sup>: Ինչպէս տեսնում ենք՝ այս-  
տեղ երգը համարւում է ժողովրդական, ինչը, մեր կարծիքով այն-  
քան էլ չի համապատասխանում իրականութեանը: Եթէ համեմա-  
տենք Եկմալեանի եւ Սիւնիի խմբերգերը, ապա կը յայտնաբերենք  
շատ ընդհանրութիւններ եւ չնչին տարբերութիւններ: Հետեւա-  
բար՝ կարող ենք պնդել, որ Սիւնին ոչ թէ բազմաձայնել է ժո-  
ղովրդական երգը, այլ մշակել Եկմալեանի խմբերգը, քանի որ  
ընդհանուր են ոչ միայն տոնայնութիւնները՝ F-dur, այլեւ հիմնա-  
կան ձայնատարութիւնը: Սիւնին փոքր-ինչ աշխուժացրել է ալտի  
եւ տենորի երգամասերը, իսկ բասի երգամասը լիովին համընկ-  
նում է Եկմալեանական խմբերգի բասային երգամասի հետ:

Եկմալեանական «Պլաուլ»ը մարմնաւորուեց գործիքային ե-  
րաժշտութեան մէջ եւս: 1974 թ. Ալեքսանդր Յարութիւնեանը  
դաշնամուրի, լարային նուագախմբի եւ հարուածայինների համար  
ստեղծում է «Մեր հին երգերը» ռապսոդիան, որը, ըստ հեղինակի,  
«հիմնուած պիտի լինէր 19-րդ դարի վերջին տարածուած հայկական

18 ԳՐԻԳՈՐ ՍԻՒՆԻ, *Խմբերգեր*, գիտական հրատարակություն ըստ բնագրե-  
րի, կազմող, խմբագրող, նախաբանի և վերլուծական դիտողությունների  
հեղինակ՝ Ռոբերտ Աթայեան, Երևան, «Հայաստան», 2013, 220:

19 Անդ, 326:

հայրենասիրական երգերի նիւթի վրայ: Իմ նոր ռապսոդիան անուանեցի «Մեր հին երգերը»՝ դրանով իսկ տուրք տալով վաղուց անցած ժամանակներին: Այդպէս է լինում, երբ թերթում ես հին լուսանկարներով ավրումը, որի մէջ պահպանում եմ սրտիդ մօտ ու թանկագին մարդկանց լուսանկարները, մարդիկ, որ ապրել եմ իրենց անկրկնելի կեանքը»<sup>20</sup>:

*Ռապսոդիան առաջին անգամ հնչեց Երեւանում, 1974 թուականին, Ֆիլհարմոնիայի մեծ դահլիճում, Դաւիթ Խանջեանի ղեկավարութեամբ: Դաշնամուրի նուագաւարը կատարեց ինքը՝ հեղինակը: 1990 թուականին Ռապսոդիան հնչեց Փարիզում՝ «Գաւոյ» հեղինակաւոր համերգասրահում (Salle Gaveau), հեղինակի եւ Հայաստանի կամերային նուագախմբի կատարմամբ՝ Ռուբէն Ահարոնեանի ղեկավարութեամբ*<sup>21</sup>:

Իր ռապսոդիան Յարութիւնեանն սկսում է նուագախմբում եկամբանական «Պլպուլի» մեղեդու շարադրմամբ<sup>22</sup>, որը, ինչպէս նկատել է արուեստագիտութեան թեկնածու Վլադեսլաւ Եդիգարեանը, «ռապսոդիայում օժտում է Հայրենիքի թեմայի կերպարով եւ հասնում սիմֆոնիկ ընդհանրացման մակարդակի»<sup>23</sup>:

Ալիշանեան «Պլպուլին» է անդրադարձել սփիւռքահայ կոմպոզիտոր եւ խմբավար Գուրգէն Ալէմշահը (1907–1947): Ծննդավայրում՝ Պարտիզակ գիւղաքաղաքում ստանալով նախնական կրթութիւն՝ նա մեկնել է Վենետիկ եւ ուսանել Մուրադ-Ռաֆայէլեան վարժարանում: Երաժշտական կրթութիւն ստանալու նպատակով 1923-ին նա մեկնել է Միլան, 1930 թուականին աւարտել է Միլանի կոնսերուատորիան եւ նոյն թուականին հրաւիրուել Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանի՝ Փարիզի նորաբաց բաժանմունք՝ որպէս երաժշտութեան դասատու<sup>24</sup>: «Դասաւանդութեանը զուգընթաց նա երիտասարդներից կազմում է մի երգչախումբ, որին տալիս է «Կիլիկիա» անունը: Այդ երգչախումբով համերգներ է տալիս ոչ միայն Փարիզում ու նրա մօտակայ շրջաններում, այլեւ մի քանի անգամ մեկնում է Վենետիկ»<sup>25</sup>:

20 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ Ա., *Յուշեր*, Երեւան, «Արմէշ» հրատ., 2000, 81:

21 КОКЖАЕВ МИХАИЛ, Александр Арутюнян: *особенности композиторского стиля*, Москва, «Композитор», 2006, 151.

22 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ Ա., *Դաշնամուրային ստեղծագործութիւններ*, Երեւան, «Սովետական գրող», 1988, 3:

23 ЕДИГАРЯН ВЯЧЕСЛАВ, *Рассудия «Наши старые песни» в ракурсе фортепианного стиля А. Арутюняна*, Ереван, «Комитас», 2004, 14.

24 ԲՐՈՒՏԵԱՆ Յ., *Սփիւռքահայ երաժշտական մշակոյթը*, Երեւան 1982, 283:

25 Անդ., 283–284:

Հայ երաժշտագիտութիւնը մինչ օրս առանձին քննութեան առարկայ չի դարձրել վաղամեռիկ տաղանդաւոր կոմպոզիտորի ստեղծագործութեան ուսումնասիրութիւնը, թէեւ նրա արխիւը նրա մահից յետոյ տեղափոխուել է Երեւան եւ հանգրուանել Ե. Չարենցի անուան գրականութեան եւ արուեստի թանգարանում: Նրա կեանքին ու գործունէութեանն անդրադարձել է երկար տարիներ սփիւռքահայ երաժշտութեան ուսումնասիրութեան հարցերով զբաղուած երաժշտագէտ Յիցիլիա Բրուտեանն իր «Սփիւռքի հայ երաժիշտները» (1968) եւ «Սփիւռքահայ երաժշտական մշակոյթը» (1982) մենագրութիւններում: Անդրադառնալով ընդամէնը 40 տարեկանում կեանքից հեռացած կոմպոզիտորի ստեղծագործութեանը, նա նշում է, որ կոմպոզիտորի «ամենանշանաւոր գործն է «Աւարայրի պատերազմը» վոկալ-սիմֆոնիկ երկը, որը խոշոր կտաւի գործ է՝ գրուած 1934»<sup>26</sup>: 2001 թուականին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակած «Վարդանանց երգեր եւ շարականներ» ժողովածուում, որը նուիրուած էր Վարդանանց 1550-ամեակին եւ հրատարակուեց Միհրան Ղազեկեանի խմբագրութեամբ, տպագրուեց Գուրգէն Ալեմշահի «Պլպուլն Աւարայրի» a cappella խմբերգը խառը երգչախմբի համար<sup>27</sup>, որն, ի տարբերութիւն եկամլեանական խմբերգի լուսաւոր տրամադրութեան, շարադրուած է մինորում՝ բնական g-moll-ում եւ ստեղծում է բոլորովին նոր երաժշտական կերպար:

Այսպիսով Ալիշանի «Պլպուլն Աւարայրի» պօֆմը կարելորդեր կատարեց հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ՝ իր վրայ հրաւիրելով հայ կոմպոզիտորների ուշագրութիւնը թէ՛ բանաստեղծի կեանքի օրօք, թէ՛ նրա մահից յետոյ: 1899-ին Եկամլեանը ստեղծեց «Պլպուլն Աւարայրի» a cappella խմբերգը խառը երգչախմբի համար, իսկ տարիներ անց՝ սփիւռքահայ կոմպոզիտոր Գուրգէն Ալեմշահը՝ «Պլպուլն Աւարայրի» a cappella խմբերգը խառը երգչախմբի համար:

Մ. Եկամլեանի «Պլպուլն Աւարայրի» խմբերգը, շնորհիւ Յովհաննէս Զէքիջեանի, 1963-ին առաջին անգամ հնչեց Երեւանում, հաստատուն տեղ գրաւելով Հայաստանի ազգային ակադեմիական

26 ԲՐՈՒՏԵԱՆ Յ., *Սփիւռքի հայ երաժիշտները*, Երեւան 1968, 59:

27 ԱԼԵՄՇԱՀ ԳՈՒՐԳԷՆ, *Պլպուլն Աւարայրի, Վարդանանց երգեր եւ շարականներ*, խմբագրութեամբ Միհրան Ղազեկեանի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին 2001, 190-192:

երգչախմբի երգացանկում: Այն մինչ օրս էլ ապրում է լիարժեք համերգային կեանքով՝ հնչելով Հայաստանում եւ արտասահմանում:

Եկմալեանական «Պլպուլը» հիմք դարձաւ նոր ստեղծագործութիւնների համար. Գրիգոր Սիւնին ստեղծեց «Ո՛հ, դու բարեկամ (Պլպուլն Աւարայրի)» վերնագրով a cappella խմբերգը, իսկ Ալեքսանդր Յարութիւնեանի շնորհիւ այն մուտք գործեց գործիքային երաժշտութիւն: Կոմպոզիտորը եկմալեանական մեղեդին վարպետօրէն օգտագործեց իր «Մեր հիմ երգերը» ռապսոդիայում:

ԱՆՆԱ ԱՍԱՏՐԵԱՆ

### Summary

## MUSICAL EMBODIMENTS OF FR. GHEVOND ALISHAN'S "THE NIGHTINGALE OF AVARAYR"

ANNA ASATRYAN

Key words – Father Gevond Alishan, "*The Nightingale of Avarayr*", Makar Yekmalyan, choral a capella pieces for mixed choir, Gurgen Alemshah, Ohannes Tchekidjian, Grigor Syuni, Alexander Harutyunyan, "*Our Old Songs*".

The Armenian linguist, historian and translator, member of the Mkhitarist Congregation, Father Ghevond Alishan (1820-1901) stepped into the literary world as a unique poet. Quite expectedly, his poetry drew the attention of Armenians, as well as other composers.

The poem "*The Nightingale of Avarayr*" (1847) by Alishan has played an important role in the history of Armenian music. Armenian composers addressed the poem both during Alishan's lifetime and after his death, having created choral a capella pieces for mixed choir. The classic of Armenian music Makar Yekmalyan (1856-1905) wrote a choral work "*The Nightingale of Avarayr*" in 1899, and years later, Kurken Alemshah (1907-1947) addressed the same poem.

The choral piece by M. Yekmalyan "*The Nightingale of Avarayr*", that had fallen into oblivion after the composer's death, was brought back to life in 1963 thanks to the efforts of the young conductor Ohannes Tchekidjian. After the Yerevan debut, "*The Nightingale of Avarayr*" has taken its solid place in the repertoire of the National Academic Choir of Armenia, and to date, it lives a full-fledged concert life, having become one of the signatures of Maestro Tchekidjian and the Armenian Capella.

Yekmalyan's "*Nightingale*" paved the way for new musical pieces. Thus, Grigor Syuni wrote an a capella choral work, while owing to Alexander Harutyunyan, the "*Nightingale*" became part of instrumental music: the composer used the tune of Yekmalyan's "*Nightingale*" in the prelude to his rhapsody "*Our Old Songs*" (1974).